

Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi /
Journal of Divinity Faculty of Bayburt University
ISSN 2148-6700 / e-ISSN 2630-595X
Sayı: 15 2022/1- Haziran

**MİLLİ ŞAİRİMİZ MEHMET AKİF'İN SIRAT-I MÜSTAKİM VE
SEBİLÜRREŞÂD DERGİLERİNDEKİ ŞİİR VE MAKALELERİNDE
TAKİP ETTİĞİ TEFSİR METODU**

*The Method of Exegesis Followed by Our National Poet Mehmet Akif in His Poems
and Articles in the Journals Sirat-ı Mustakim and Sebilurreshad*

Ahmet ÖZ

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir
Ana Bilim Dalı. Kahramanmaraş / Türkiye.

Assoc. Prof., Kahramanmaraş University, Faculty of Divinity, Department of
Tafsir.

Kahramanmaraş / Türkiye.

ahmetoz@ksu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-9499-4226

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 20 Nisan / 20 April 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 15 Mayıs / 15 May 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Ahmet Öz, "Milli Şairimiz Mehmet Akif'in Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşâd Dergilerindeki Şiir ve Makalelerinde Takip Ettiği Tefsir Metodu", Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 15 (Yaz 2022): 7-29, doi: 10.47098/bayburt-ilahiyat.1106625

Öz

İstiklal Marşı şairi Mehmet Akif Ersoy iyi bir edip olmakla birlikte aynı zamanda iyi bir Kur'an müfessiridir. Yaşadığı dönem içerisinde kendisini milletine adanmış Akif, insanların yaşamış olduğu maddi ve manevi sıkıntılara çözümler üretmek için büyük gayretler sarf etmiştir. Gençlik yıllarından itibaren şiir ve nesir türü eserler vermeye başlayan Akif, ömrünün son demlerine kadar yazmaya devam etmiştir. Özellikle milli mücadele yıllarında yazdığı yazılarda ve şiirlerde toplumu düşmanlara karşı sabır ve direnişe sevk etmiş, aynı zamanda bu konuda verdiği konferanslar ve cami vaazlarıyla da milli mücadeleye destek olmuştur. Bu çalışmada Mehmet Akif'in "Sırât-ı Müstakîm" ve "Sebülürreşâd" dergilerinde "Tefsir-i Şerif" başlığı altında yayınlamış olduğu yazıları ve şiirleri incelenecektir. Söz konusu dergi Osmanlı'nın son dönemini kapsayan 1908 yılında "Sırât-ı Müstakîm" adı altında yayın hayatına başlamış, ilerleyen yıllarda belli dönemlerde yayın hayatına ara vermek zorunda kalsa da 1925 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür. Dergi 1912 yılında adını "Sebülürreşâd" olarak değiştirmiş bu isimle Cumhuriyetin ilanından sonra da yayın hayatına devam etmiş 1925 yılında kapatılmıştır. Akif, dergide yazdığı her bir yazıda ve şiirde o günün sosyal ve dini sorunlarına parmak basarak çözümler üretmeye gayret etmiştir.

Anahtar kelimeler: Kur'an, Tefsir, Mehmet Akif, Sırât-ı Müstakîm, Sebülürreşâd.

Abstract

The poet of the National Anthem, Mehmet Akif Ersoy, is a good writer, but also a good Qur'an commentator. Akif, who devoted himself to his nation during the period he lived, made great efforts to find solutions to the material and moral problems that people had experienced. Akif, who started to produce works of poetry and prose in his early ages, continued to write until the end of his life. Especially in the articles and poems he wrote during the years of the national struggle, he prompted the society to patience and resistance against the enemies, and at the same time, he supported the national struggle with the conferences and mosque sermons he gave on this subject. In this study, the articles and poems of Mehmet Akif published under the title of "Tafsir-i Shareef" in the journals "Sırât-ı Mustakim" and "Sebülurreshad" will be examined. The aforementioned journal started its publication life under the name of "Sırât-ı Mustakim" in 1908, covering the last period of the Ottoman Empire, and continued its publication life until 1925, although it had to take a break from its publication life in certain

periods in the following years. The journal changed its name to "Sebilürreshâd" in 1912, continued its publication life after the proclamation of the republic, and was closed in 1925.

Key words: The Qur'an, Tafsir, Mehmet Akif, Sirât-ı Mustakim, Sebilürreshad.

Giriş

Haftalık olarak yayınlanan "Sirât-ı Müstakîm" dergisi, ilk sayısını 27 Ağustos 1908 tarihinde çıkararak yayın hayatına başlamıştır. 1912 yılına kadar 182 sayı yayınlayan "Sirat-ı Müstakîm" dergisi, 183. sayıdan itibaren el değiştirmiş, Eşref Edip ve Mehmet Akif'in fikren daha iyi anlaştığı arkadaşlarının eline geçmiştir. Bu sayıdan itibaren derginin adı "Sebilürreşâd" olmuştur.¹ Akif, 183. sayıdan 448. sayıya kadar dergide belli aralıklarla "Tefsir-i Şerif" başlığı altında tefsir yazıları yazmıştır.² Sebilürreşâd'ın 300 ve 301. sayıları (11-18 Haziran 1914) kapatma cezası dolayısıyla "Sebilünnecât" adıyla çıkmıştır. İttihad ve Terakkî yönetiminin siyasetine ters düştüğü için 26 Ekim 1916 da 360. sayıdan sonra örfî idare tarafından kapatılan dergi, 361. sayısını ancak Sultan Vahdeddin'in cülûs günü olan 4 Temmuz 1918'de çıkarabilmiştir. Savaş şartları derginin yayın periyodunda aksamalara yol açmış, haftalık normal periyodunun dışına çıkarak 308-354. sayılar arasında (13 Ağustos 1915-13 Temmuz 1916) on beş günde bir yayımlanmıştır. İki sayının birleştirildiği, bir ay, iki ay veya altı ay çıkmadığı zamanlar da olmuştur. Doğu ayaklanmaları gerekçe gösterilerek çıkarılan Takrîr-i Sükûn Kanunu ile kapatılan dergiler arasında Sebilürreşâd da yer almış, 5 Mart 1925 te 641. sayıdan sonra yayımına son verilmiştir.³

Mehmet Akif bu dergide hem manzum hem de mensur tarzda tefsir yazıları kaleme almıştır. Mensur tarzda yazdığı tefsir yazılarını "Tefsir-i Şerif", manzum tarzda yazdığı tefsirlerini de "Safahât-ı Hayattan" başlığıyla yayınlamıştır. Manzum tarzda yazdığı tefsirlerini daha sonra Safahat adlı kitabında toplamıştır. Akif, "Tefsir-i Şerif" başlığı altında sadece kendi tefsir yazılarını değil, aynı zamanda M. Ferîd Vecdî (öl.1954) ve Muhammed Abduh'tan (öl.1905) yaptığı tefsir çevirilerini de yayınlamıştır.

¹ M. Ertuğrul Düздаğ, *Sırâtı müstakîm Mecmuası*, (İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları, 2013), 1/10.

² Geniş bilgi için bkz. Mehmet Ünal, "Sirat-ı Müstakîm ve Sebilürreşâd Dergilerinde Yayınlanan Kur'an ve Tefsirle İlgili Çalışmalar" Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dergisi, 10/2, (2007), 109-146.

³ Adem Efe, "Sebilürreşâd" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/251.

Mehmet Akif, mensur tefsir yazılarına 8 Mart 1912 tarihinden itibaren *Sebilürreşâd* dergisinde “*Tefsir-i Şerif*” başlığı altında yazdığı makaleleriyle başlamıştır.⁴ “*Tefsir-i Şerif*” başlığı altında elliden fazla tefsir yazısı kaleme alan Akif,⁵ bu yazılarında güncel sorunlara Kur’an’dan çözümler aramıştır. Tefsir yazılarını derginin editörü olarak en başa alan Mehmet Akif, bu yazıların yazılış gayesini şöyle özetlemektedir:

“Mecmûamız bir İslâm dergisidir. Onun için İslami ilimlerin en önemlisi olan tefsir-i şerif’e ilim kısmının birinci bâbını tahsîs ediyoruz. Kütüphanelerimizde, Arapça, Türkçe hatta sâir lisanlarda yazılmış güzel tefsirler bolca bulunduğundan, artık doğrudan doğruya bunları nakledivermekte ciddi bir fayda göremiyoruz. Bunları herkes istediği yerde okuyup müstefid olabilir. Burada ulûma, fûnûna, tarihe, sosyolojiye ve maişetimize temâs eden bazı ayetler mevzû-ı bahs edilerek dirâyet ve rivâyet yöntemleri çerçevesinde mütalaa edilecek ve başka dillerde bu konuda yazılan tefsirlerin mühim görülen ve işleyeceğimiz konulara tevâfuk eden yerleri tercüme edilecektir. Tefsir yazılarımızda Arapça irap ve gramer konularına ve kelime tahlillerinin ayrıntısına girilmeyecektir. Ne olursa olsun önce Nazm-ı Celîl’den anlaşılman mana tespit edilecektir. Yazdığımız tefsir yazılarında, daha önce müfessirlerimiz tarafından yazılan tefsirler ve tefsir tarihi göz önünde bulundurulacaktır. Zamanımızda tefsîr-i şerîf tahsîlinin hayli önemsiz hale geldiği ma’lûmdur. Âdeta Kur’an-ı Kerîm’i bilmek, anlamak ehemmiyetsiz, faydasız bir iş gibi telakki olunmaya başlamıştır. Ortada Kur’an-ı Kerîm artık anlaşılmuş, hâşâ daha bilinecek bir yeri kalmamış gibi bâtil bir anlayış da türemiştir. Bir mantık kitabı ile senelerce uğraşıldığı halde, ilim talebesinin Celâleyn gibi kısa bir tefsir bilgisi kadar bile tefsirden habersiz oluşu, şüphesiz pek büyük bir kusurdur. İşte bütün şu mülâhazalardan dolayı mecmûamız mümkün mertebe tefsîr-i şerîf ilminin ihyâsına çalışacak, mektep ve medreselerimizde tedrîs edilmesine teşvik etmekten vaz geçmeyecektir.”⁶

Burada Akif, tefsir yazılış sebebini açıklayarak, yazdığı tefsir makalelerinin alışlagelmiş tefsirlerden farklı olduğunu zikretmektedir. Ayrıca Kur’an’ı anlamamanın ne kadar önemli olduğu vurgusunu yaparak, gençlerin okullarda tefsir dersleri okumaları gerektiğini dile getirmekte ve güncel problemlerinin çözüm kaynağının Kur’an olduğunu söylemektedir.

⁴ M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1987), 291.

⁵ Düzdağ, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, 278.

⁶ Mehmet Akif Ersoy, “*Tefsir-i Şerif*”, *Sebilürreşâd Mecmuası*, (8 Mart 1912).

Mehmet Akif, "Tefsir-i Şerif" başlığıyla, geleneksel tefsir anlayışını yansıtan yazılar yazmamıştır. Yazılarında daha çok güncel sorunlara, halkın anlayacağı dille çözümler önermiş, aynı zamanda milli mücadeleye destek olmuştur.⁷ Pek çok şehirde halka verdiği konferans ve vaazlarını bu dergide yayınlamak istediği mesajı geniş halk kitlelerine ulaştırmayı hedeflemiştir.

Modern dönemde, yüzyıllar önce yazılmış tefsirlerdeki gibi gramer ve belağî ifadeler üzerinde durarak tefsir yapmak yerine, Kur'an'ın asrın idrakine sunulması gerektiğini dile getiren Akif, yazılarıyla Kur'an'ın her çağa ve zamana çözümler ürettiğini ispat etmeye çalışmıştır. Ayrıca bağnaz ve tutucu dini anlayışların sonucu olarak dine sonradan eklenen bid'at ve hurafelere de savaş açan Akif, sahih bir İslam anlayışının her dönemde insanların kurtuluşuna vesile olacağını dile getirmiştir. Mehmet Akif yazdığı tefsir yazılarında, Kur'an-ı Kerim'i sure sure baştan sona tefsir etmemiş, işlenen konulara uygun gelen ayetleri tefsir ederek Kur'an'ın yaklaşık %30 luk kısmını içeren ayetleri açıklamıştır.⁸

Mehmet Akif, Kur'an'ı yaşayan bir kitap olarak ele almaktadır. Ona göre Kur'an, hayatla ve güncel pek çok olayla bire bir ilişki içindedir. O, yazılarında, Kur'an'ın her gün yeniden nazil oluyormuş gibi okunması gerektiğini ve onu okuyan kişinin de Allah'tan kendisine yeni bir mektup gönderilmiş gibi heyecanla okuyup onu anlamasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Ona göre Kur'an, anlaşılması ve gereklerinin yaşanması için gönderilmiş bir kitaptır.

İşte bu makalede "Sırat-ı Müstakîm" ve "Sebilürreşâd" dergilerindeki yazılarından hareketle, Mehmet Akif'in tefsir anlayışı ve dini tebliğ etmede takip ettiği yöntem ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Mehmet Akif Ersoy'un "Tefsir-i Şerif" Yazıları

Mehmet Akif, yazdığı tefsir yazılarında toplumun genel sorunlarına Kur'an'dan çözümler bulmayı hedeflemiştir. O tefsir ettiği ayetlerde, toplum ile Kur'an arasındaki uçuruma dikkat çekmiş, böylece Kur'an'a göre toplumu yeniden inşa etmenin yollarını aramıştır. İçtimai hayatta, Kur'an'ın gönderiliş maksadına uymayan yönleri ortaya koyarak toplumu uyarma sorumluluğunu yerine getirmeye çalışmıştır. Müslümanların, hatta bütün

⁷ Mahmut Öztürk, "Sebilürreşad Mecmuası'nın Çanakkale Savaşları Münasebetiyle İzlediği Yayın Politikası, Tefsir Yazıları", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/Elazığ*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2018), 379-412 .

⁸ Geniş bilgi için bkz. Suat Mertoğlu, *Osmanlı'da II. Meşrutiyet Sonrası Modern Tefsir Anlayışı*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2001), 539.

insanlığın sıkıntılarına ve sorunlarına çözüm olabilecek Kur'ani esasları ortaya koymuştur. O, tefsir yazılarında Müslüman toplumun sefaletini, tembelliğini, yılgınlığını ve kısacası içler acısı durumunu tespit ederek bu kötü durumdan kurtulmanın yollarını göstermeye çalışmıştır.

Mehmet Akif'in *Sebilürreşâd* dergisinde yer alan yazıları iki grupta mütalaa edilebilir. Bunlardan ilkinde siyasi endişe ve beklentilerin ağır bastığı, gündelik siyaset, aktüel siyasi olaylar ve bu olaylar içinde yer alan kimi aktörlerin durumuyla bazı ayetler arasında paralellikler tespit edilmiştir. İkincisinde ise genel İslami endişelerin ağır bastığı, Müslümanların umumi durumu, içtimai hastalıkları ve bunlardan kurtuluş noktasında bir güncelleştirilmeye gidilmesi söz konusudur.⁹

Akif, tefsir makalelerinde ve vaazlarında genellikle toplumu oluşturan dört zümreye mesajlar vermeye çalışır. Bu dört zümre: 1- Her şeyin kaderden geldiğine inanan halk tabakası, 2- Hayata küskün olanlar, 3- Münevver gençlik denilen sefahat içindeki nesil, 4- Sefahat içinde yaşayan zenginlerdir.¹⁰

Şimdi de Akif'in *Sebilürreşâd* dergisinde yayınlamış olduğu tefsir makalelerinden bazı örnekleri, işlediği konular itibari ile özet olarak inceleyelim.

1.1. Din Kardeşliği Vurgusu

Mehmet Akif'in gerek şiir ve yazılarında gerekse yaptığı konuşmalarda, en çok üzerinde durduğu konulardan birisi, din kardeşliğidir. Diğer bir ifadeyle "ittihad-ı İslam" yani İslam dinine inanan insanların ümmet bilinci içerisinde hareket ederek ortak değerler etrafında bütünleşmesidir. Nitekim birçok konuşmasında ve yazısında Hucurât suresinin onuncu ayetini kullanması da bu sebebe dayanmaktadır. Bir yazısında: "Müslümanlar birbirinin kardeşinden başka bir şey değildir; onun için iki kardeşinizin arasını bulunuz, Allah'tan da korkunuz ki rahmetine nâil olabilesiniz"¹¹ ayetini özetle şöyle tefsir etmektedir:

"Müslümanlar birbirlerini kardeş olarak görmeli ve sıkı bir şekilde kardeşleriyle bütünleşmelidir. Çünkü Allah'ın Müslümanlara farz kıldığı bütün ibadetler bu kardeşliği sağlamayı hedeflemektedir. Örneğin, namaz ibadeti, saflar halinde aynı kibleye yönelerek bu birliği sağlarken, bu

⁹ Suat Mertoğlu, "Mehmet Akif ve İctimâi Kur'an Tefsiri", *Vefatının 71. Yılında Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni: Mehmet Âkif, Dönemi ve Çevresi* ed. Mehmet Doğan, (Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği : İlim Yayma Cemiyeti Ankara Şubesi, 2008), 208-209.

¹⁰ Musa Bilgiz, "Mehmet Âkif'in Şiir ve Düz Yazılarında Kur'an'dan Temalar", *EKEV Akademi Dergisi*, 7/15 (2003), 167.

¹¹ el-Hucurât 49/10.

kardeşlik ve birliğin göstergesi olarak hac ibadeti de aynı günde milyonlarca insanı Arafat'ta bir araya getirmektedir. Nitekim Peygamber Efendimiz bir hadis-i şerifinde "*Müslümanların haline aldırılmayan Müslüman değildir*"¹² buyurmaktadır. Oysa biz binlerce Müslüman Hintli tufanlar içinde boğuluyorken onların elinden tutmak şöyle dursun, bedava olmasına rağmen üzüntü duyduğumuzu bile bildiremedik! Biz Müslümanlar başka milletlere benzemeyiz. Din bağını ihmâl edecek olursak, bu hareketimizin cezasını, ahirete kalmaz, daha dünyada iken çekeriz. Nitekim çekiyoruz! Dîn-i mübîn, kavmiyet, cinsiyet gibi insanları birbirinden uzaklaştıran esbâbı aradan kaldırarak, dünyanın muhtelif noktalarındaki cemaatleri birleştirmiş iken, biz kalkıyoruz da aynı toprakta yaşayan cemâât-i İslâmiyyeyi, kavmiyet hissiyle parçalamak istiyoruz!"¹³

İslam'da kavmiyetçiliğin olmadığını her fırsatta dile getiren Mehmet Akif, bir şiirinde konuyu şöyle dile getirmektedir:

"Hani, milliyetin İslam idi. Kavmiyet ne?
Sarılp sınımsıkı dursaydın a milliyetine.
Arnavutluk ne demek? Var mı şeriatta yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri!
Arabın Türke; Lazın Çerkese, yahud Kürde;
Acemin Çinliye rüchanı mı varmış? Nerde!
Müslümanlık'ta "anasır" mı olurmuş? Ne gezer!
Fikr-i kavmiyeti tel'in ediyor Peygamber."¹⁴
Diğer bir şiirinde ise şunları söylemektedir:
"Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?
Fikr-i kavmiyeti şeytan mı sokan zihninize?
Birbirinden müteferrik bu kadar akvamı,
Aynı milliyetin altında tutan İslam'ı,
Temelinden yıkacak zelzele kavmiyettir.
Bunu bir lahza unutmak ebedi haybettir.
Arnavutluk, Araplıkla bu millet yürümez.
Son siyaset bu! Hiç böyle siyaset yürümez!

¹² Ebu Abdullah el-Hâkim Muhammed b. Muhammed, *el- Müstedrek ales-Sahihayn*, Thk. Mustafa Abdulkadir Ata, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l İlmiyye, 1990), 4/356 (No.7902).

¹³ Ersoy, *Sebülürreşâd*, Tefsir-i Şerif, 8/284.

¹⁴ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Haz. Ahmet Tülek, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2001), 192.

Sizi bir aile efradı yaratmış yaradan;
Kaldırın ayrılık esbâbını artık aradan”¹⁵

1.2. İslam’a Davet Metodu

Mehmet Akif, birçok yazısında, İslam dinini doğru bilmenin ve doğru temsil etmenin önemini vurgulamaktadır. Örneğin bir yazısında, dini bilgilerde yeterli düzeye sahip olmayan bazı vaizlerin halkı bilgisizce yanlışlara sürüklediğini şöyle dile getirmektedir:

“Ömründe medrese, mektep görmemiş; üç beş uydurma hadîs ile sekiz on şeni’ masaldan başka bilgi birikimi olmayan ümmî vâizlerin, kürsilere çıkmalarından bu yana, bu ölü toprağı serpilmiş millet, dini insanları çarpmakla korkutan bir şey, Allah’ı da –hâşâ– yeniçeri ağası fitratında tahayyül etmeye başladı! İslâm’ın o pâk, o nezîh, o ilâhî sîmâsı birçoğumuzun hayâlinden silindi gitti! Hiç, esasa imanı olmayanları cehennemle korkutmak; yahud o pek acîb bir kılığa soktukları cennetle avutmak mümkün olur mu? Ne garîbdir ki ders anlatacak hoca için diploma ve sıkı bir imtîhândan geçmiş olmasını isteriz de vaaz kürsüsüne çıkacak vaizden hiç de ehliyetnâme sormayız! Hâlbuki böyle olmaması gerekir. Nitekim okutacağı dersi hakkıyla bilmeyen müderris, esasen tedrişe kalkışamaz. Çünkü karşısındaki talebe temyîz iktidarında olduğu için hocasının aczine yarım saat bile dayanamaz. Vâizlerin mevkiî ise böyle müşkil değil; çünkü cemâatin bir kısmı din nâmına söylenen her sözü itiraz etmeden dinlemeye alışmış!”¹⁶

Burada Akif, birkaç uydurma hadis ve birkaç menkıbe ile vatandaşa vaaz vermeye çalışan bilgisiz insanların, İslam’ı yanlış temsil ettiklerini dile getirmekte, insanları cehennemle korkutmanın dışında bir şey yapmadıklarını söylemektedir. Öğretmenlerin seçiminde çeşitli sınavlara tabi tutulması istenirken, neden aynı hassasiyetin vaizlerin seçiminde gösterilmediğini sormaktadır. Gerçi cemaatin bir kısmının da bu durumdan şikâyetçi olmadığını, vaizlerin kendilerine söyledikleri her şeyi dinleyip kabul ettiklerini ifade etmektedir. Devamında vaizliğin ne kadar önemli bir görev olduğunu şöyle dile getirmektedir:

“Vâizlik, yapacak kişinin yalnız doğru yolu bilmesi kâfi değildir; o caddeye çıkan yolların nerelerden sapma ihtimâli olduğunu da iyice bilmelidir. Bir de yanlış yol tutanlara “Dalâlettesin!” demekle iş bitmez. Oraya nasıl düşmüş; doğru yola nasıl çıkacağını tamamıyla belirlemeli, sonra bîçârelerin elinden tutmalıdır. Hele “tekfîr”, tehdîd makamında ele

¹⁵ Ersoy, *Safahat*,169.

¹⁶ Ersoy, *Sebîlürreşâd*, Tefsir-i Şerif, 8/473.

alınacak silahlardan değildir. Onun için “Sus! Kâfir oldun...” nidâsı top gibi patlasa, yine kurusıkı telâkki olunacak!”¹⁷

Burada da vaizin suçlayıcı bir üslup kullanmak yerine, çözüm odaklı davranmak suretiyle, insanları suça iten sebepleri tespit edip, onların ellerinden tutarak, içinde buldukları yanlış yollardan kurtarılabileceğini vurgulamaktadır. Yoksa insanlara yaptıkları hatalardan dolayı “kâfir oldun” demek suretiyle onları susturmaya ve ötekileştirmeye kalkmanın çözüm olmadığını, hiç kimsenin de artık bu tür sözlere itibar etmediğini ifade etmektedir. Diğer bir yazısında “*Firavun’a gidiniz, o çünkü azdı. Kendisine yumuşak söz söyleyiniz; belki aklını başına alır, yahud içine korku gelir.*”¹⁸ ayetini açıklarken şunları söylemektedir:

“Yüce Allah elbette Firavun’un azgınlıktan vaz geçmeyeceğini, aklını asla başına almayacağını bilirdi. Böyle iken peygamberlerine “Belki...” diye bir ümid veriyor. “Siz vazifenizi azm ile yapmaya bakınız. Evet, resûlün vazifesi yalnız tebliğdir. Karşınızdaki yola gelecek yahud gelmeyecek, onu düşünmeyiniz. Bunu düşünürseniz ümitsizliğe kapılırsınız ki, o zaman peygamberlik görevini hakkıyla edâ edemezsiniz” diyor. Demek ki hakkı, hakikati müdâfaa edenler, bütün dünya Firavun kesilse, hiç bıkmayacaklar. Firavun küfrün, inadın, sapıklığın canlı bir timsâli idi. Mûsâ ile Hârûn ise birer peygamber idi. Ulûhiyet da’vâsına kalkışan Firavun’u yola getirmek için Cenâb-ı Hak bu iki değerli insanı bin tane delil ile gönderebilirdi. Öyle iken “Sert davranmayınız, yumuşak söyleyiniz, nezaket ile muâmelede bulununuz” emrini veriyor. Amaç, şüphesiz bize yol göstermektir. Evet, biz müdâfaa edeceğimiz fikre karşı ufacak bir i’tirâz olsa, yumuşak söylemek şöyle dursun, en sert, en acı hücumlarla bile kanâat etmeyiz de ağız dolusu söveriz! Bazen en temiz bir hakikatı en murdar sövme ile kabul ettirmek isteriz! Oysa bu tür bir tutum ancak aşağılık insanlara yakışır ...”¹⁹

Sonuç itibari ile Akif, Müslümanların dini doğru yöntemlerle anlatmalarını gerektiğini dile getirmekte, yanlış yöntemler kullanıldığında karşıdaki insanı doğruya yöneltmek yerine dinden de uzaklaşmasına sebep olunacağını ifade etmektedir. Akif’e göre davet metodu kadar davetçinin İslamiyeti doğru temsil etmesi de önemlidir. Eğer iyi bir temsiliyet olmazsa İslam’ın o kişinin şahsında küçük düşeceğini ve dinin yanlış algılanacağını ifade etmektedir.

¹⁷ Ersoy, *Sebülürreşâd*, Tefsir-i Şerif, 8/474.

¹⁸ Tâhâ 20/43-44.

¹⁹ Ersoy, *Sebülürreşâd*, Tefsir-i Şerif, 8/147.

1.3. Yanlış Sabır Telakkisi

Mehmet Akif gerek şiirlerinde gerekse vaaz ve makalelerinde sabır ve tevekkül konusunu farklı boyutlarıyla sürekli dile getirmiştir. Örneğin *Sırât-ı Müstakîm* dergisindeki bir yazısında, sabır konusunu özetle şöyle anlatmaktadır:

“Sabır, bütün güzide ahlâkın ana kaynağıdır. Kur’an-ı Kerîm’de yetmiş yerde zikrolunması, değerinin büyüklüğünü gösteren bir delildir. Sabır, rûhun o kudret kaynağıdır ki, hak yolunda dayanılması güç olan bütün mihnetlere katlanmak, nefsin hoşlanmadığı bütün meşakkatlere göğüs germek, ancak onun sâyesinde mümkündür. Bütün beşeri meziyetlerin kemâli, bu meziyete bağlıdır. Bu seciyeden mahrum olmak, yâhud bu kudret kaynağından istifâde edememek, bir insan için en büyük felâkettir. Fertleri bu bakımdan zaafa uğramış olan bir milletin, her şeyi zayıf olur ve bütün kuvvet kaynakları tükenir. Örneğin, bazı milletler ilim bakımından geri durumdadır. Bunun sebebi, cehalet ile savaşmaktan ve onu yenerek ilim ile aydınlatmak için uğraşmaktan yüz çevirmeleridir. İlim sahibi olmak ise, uzun uzadıya çalışmaya, birçok sıkıntılara göğüs germeye bağlıdır. Bu çalışmayı göze alamayanlar, yâni cehâlete karşı savaş açmaya dayanamayanlar, birilerini taklit etmekle yetiniyor, karanlık içinde yaşıyorlar. Bunlar “sabır” faziletinden mahrum insanlardır. Bunlar ilim yolunda hiçbir meşakkate göğüs germemiş, hiçbir gayret sarf etmemiş oldukları halde, geçmişlerin gayretlerine kuru saygı göstermekle, onların gece gündüz çalışmış olduklarını anmakla kendi hareketsizliklerinin, gayretsizliklerinin kusurunu örtmüş olacaklarını sanıyorlar. Hâlbuki bunlar, geçmişlerine karşı hakîkî saygı beslemiş olsaydılar, onları kendilerine rehber sayarlar, onların tuttıkları yolu tutarlar, araştırma yolunda katlandıkları yorgunlukların bir kısmına olsun katlanırlar, velhâsıl onlar gibi çalışırlar, çabalarlar, onların varamadıkları zirvelere tırmanırlar ve böylece sabır dediğimiz o yüksek meziyeti hâiz kimseler olduklarını ispat ederlerdi. Yine insanlardan öyleleri vardır ki, bir şeyler öğrenmek için çalışır ve öğrenir. Fakat öğrendiğini başkalarına öğretmez. Yani sabredemez. Böylesi hakkında verilecek hüküm onun sabır faziletinden mahrum olduğudur.”²⁰

Burada Akif, gelişmiş ülkelerin ilmi açıdan ilerleme kat ettiklerini ifade ederek, geri kalmış ülkelerin ilerleyemeyişini sabırsızlığa bağlamakta, yeni bir şey ortaya koymak için taklitçiliğin değil, sabırla çalışmak gerektiğini söylemektedir. Çünkü ona göre ilim öğrenmek ve o ilmi başkalarına aktarmak, sabırla çalışmayı gerektirmektedir. Diğer yandan

²⁰ Ersoy, “Asr Sûre-i Celîlesinin Tefsîri” *Sırât-ı Müstakîm*, 10 Şubat 1910, Adet: 75, 3/334-335.

Akif, halkın sabrı çoğunlukla yanlış anladığını bir yazısında şöyle dile getirmektedir:

“İnsan için en büyük fazilet sabırdır. İyi ama sabır nedir? Biz Müslümanlar sabırın gereğini yapmak şöyle dursun, ne olduğunu dahi bilmiyoruz! Evet, sabır lafzı anıldığında, zihnimizi tembelleğe, aşağılığa yakın bir mefhûm kaplar. Bize göre sabır her ne surette olursa olsun “katlanmak” demektir. Neye katlanmak? Her şeye... Daha doğrusu katlanılmayacak şeylere! Meselâ zelîl olmaya, hakaret görmeye, dövülmeye, sövülmeye; hülâsa şeref-i insâniyetimizi lekeleyecek musîbetlerin hepsine. Oysa sabır katlanmak değil, göğüs germek demektir. Neye göğüs germek? Evet, sonunda, katlanılmayacak acılara katlanmak zorunda olmamak için, önceden her türlü şiddete, her türlü zorluğa mertçesine, insancasına göğüs germek. Allah yolunda, hak yolunda, din uğrunda, millet uğrunda rahatını, uykusunu, malını, canını feda edivermek yok mu? İşte sabır budur. Yoksa bu fedâkârlıkların semtine yanaşmayarak miskin miskin oturmak; sonra da hissesine düşecek rüsvâlîği “Kader böyle imiş! Tahammül etmeli...” diye hazma çalışmak, hiçbir zaman sabır değildir.”²¹

Burada da Akif, sabrın yılmadan usanmadan zorluklara karşı direnmek olduğunu ifade ederek, başa gelen her musibeti kader saymak gibi yanlış bir anlayışı da eleştirmektedir. Doğruları savunmak noktasında fedakârlıktan kaçınmamak gerektiğini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle Akif, gerçek sabrın Allah yolunda çalışmak, hak, din ve millet için rahatını, uykusunu terketmek ve gerektiğinde malını feda etmek olduğunu söylemektedir.

1.4. Ataları Körü Körüne Taklit Hatası

Mehmet Akif, atalarını körü körüne taklit etmenin yanlışlığını söylerken, geçmişin tamamını reddetmenin de ayrı bir aşırılık olduğunu dile getirmektedir. Bu konuda Sebülürreşâd dergisinde “*Hem onlara: ‘Allah ne göndermiş ise ona uyunuz’, dendiği zaman, ‘Biz, atalarımızı müdâvim bulduğumuz şeylere uyarız.’ derler; pek a’lâ! Ya ataları bir şeye akıl erdirememiş, doğru yolu seçememiş ise, yine mi uyacaklar?’*”²² ayetini tefsir ederken şöyle demektedir:

“Ne garibdir ki: doğuda, batıda, kuzeyde, güneyde, hâsılı dünyanın her tarafında, milletin avam kısmı “Atalarımızdan böyle gördük” itirazını, doğru yolu çağırın herkese karşı en güçlü şekilde dile getirirken; mütefekkir olması îcâb eden elit tabaka, atalarından gördüğü iyi şeyleri de mutlaka atmak, hüviyet-i milliyelerini tepeden turnağa kadar değiştirmek

²¹ Ersoy, *Sebülürreşâd*, Tefsir-i Şerif, 9/261.

²² el-Bakara 2/170; ez-Zuhruf 43/22-23.

sevdâsında! Yeni iyiliğinden dolayı almak; eskiyi de kötülüğü sâbit olduğu için atmak, kimsenin aklına, daha doğrusu işine gelmiyor! Dini taklîd, dünyası taklîd, âdetleri taklîd, kıyâfeti taklîd, selâmı taklîd, kelâmı taklîd, hülâsa her şeyi taklîd olan bir milletin efrâdı da insan taklîdi demektir ki, bu durumda asla karakterli bir millet olunamaz ve binâenaleyh yaşanamaz.”²³

Sonuç itibariyle Mehmet Akif, ataların geçmişten günümüze bıraktığı kültürel mirasın, modern dönemde yeni çalışmalara altyapı oluşturacağını, bunların doğru ve faydalı olanlarını sürdürmek gerektiğini, yanlış olanlarının da terk edilmesini tavsiye etmektedir. Sırf ataların mirası diye, körü körüne taklitçiliğin karakersiz insanlar yaratacağını, bu yüzden karakterli insanlardan oluşan medeni bir toplum olabilmek için analitik düşünmeye ihtiyaç olduğunu söylemektedir.

1.5. İslam Dinini Ortadan Kaldırmak İsteyenler

Mehmet Akif, İslam dinini Allah'ın bir emaneti olarak kabul edip iyi bir Müslüman olarak yaşamaya çalışan bir kişidir. Yaşadığı dönemde, dini ve ahlaki değerleri zayıflatmak ve hatta ortadan kaldırmak isteyen anlayışlar sözkonusudur. O da bu tür anlayışlarla mücadele etmiş, dinin temel unsurlarının korunması konusunda hassaiyet göstermiş, dinin bazı kısımlarını ya da tamamını ortadan kaldırmaya çalışan art niyetli kişiler hakkında yazılar yazmıştır. Bir yazısında şöyle demektedir:

“Son zamanlarda Müslümanlığı ya büsbütün ortadan kaldırmak yahud ötesini beri ederek dinde reform yapmak isteyenler türedi. Biz bu adamların söylediklerini işittik; yazdıklarını okuduk. “Dini kaldırmalı!” diyenlerin dünyadan; “Dinde reform yapılmalı!” fikrini besleyenlerin de dinden alabildiğine gâfil olduklarını gördük. Evet, bu adamlar, milyonlarca halkın hissiyâtına, harekâtına hâkim olan rûh-ı ezeliyi görmeyecek kadar gaflet göstermeselerdi; dini kaldırmanın ne lüzûmunu ne de imkânını tasavvur edemezlerdi. Aynı şekilde gerçek manada İslam dini hakkında azıcık ma'lûmât edinmiş olsalardı, dine yenilik sokmak şöyle dursun, onun en eski, yani en sahîh şekline rücû' etmek gerektiğini gözleriyle görürlerdi.”²⁴

Diğer bir yazısında ise “*Kur'an'ı biz indirdik, biz; onu muhafaza edecekler de elbet yine biziz.*”²⁵ ayetini tefsir ederken şöyle demektedir:

²³ Ersoy, *Sebülürreşâd*, Tefsir-i Şerif, 9/6.

²⁴ Ersoy, *Sebülürreşâd*, Tefsir-i Şerif, 9/260-261.

²⁵ el-Hicr 15/9.

“Müslümanların istikbâli yoktur; Müslümanlık günün birinde yıkılıp gidecektir” diyenler, eğer o tasavvur ettikleri elîm âkıbeti sevine sevine karşılayacak birtakım aşağılık kimseler ise, kendilerine hiçbir şey demeyiz. Yok, öyle değil de bu sözler hakiki dindaşlarımızın ağlanacak sözleri ise, onlara da “Yukarıdaki âyet-i celîleyi tekrar tekrar okuyun” deriz. Görüyorsunuz ki: Allâhü Zül’celâl, Kur’an’ın ebedi olarak kalacağına dair söz veriyor. Allah’ın sözünden dönmesi mümkün mü? Peka’lâ! Kur’an’ı muhafaza İslâm’ı; İslâm’ı muhafaza ise müslümanları muhafaza demek değil midir? Müslümanların yokluğunu tasavvur edersek, Kur’an’ın yeryüzünde yaşamasına imkân olur mu? O halde bu ümitsizlik neden icab ediyor? İmanı sağlam bir mü’min, böyle bir va’d-i ezeli karşısında, nasıl olur da Allah’ın rahmetinden ümidini kesebilir? Eğer bizim o kahraman ecdadımız da bizim ruhi yapımızda olaydı, din elbette bugün başka ellerde bulunurdu. Allah aşkına olsun artık gözümüzü açalım; artık kendimize gelelim, artık asırlardan beri elimizi kolumuzu kısıvrak bağlayan şu mel’ûn ye’si kahredip kendimizi kurtaralım. Elele, baş başa vererek çalışalım. “Biz bu din-i ilâhîyi yaşatacağız. Bu din-i ilâhî bizi ebediyyen yaşatacaktır” diyelim de bu iman ile bu itmi’nân ile geceli gündüzlü uğraşalım.”²⁶

Burada da Akif dini değerleri yok ederek İslâm’ı sosyal hayattan tamamen uzaklaştırmak isteyen insanların çabalarından bahsetmekte, bu durumu ortadan kaldırmak için Müslümanların kendi dinleri olan İslâm’a sahip çıkması gerektiğini ifade etmektedir. Her şeye rağmen İslâm dinini büsbütün ortadan kaldırmaya hiç kimsenin gücünün yetemeyeceğini de ifade etmektedir.

Diğer bir yazısında “Bütün dinlere üstün kılmak için Resulünü hidâyet ve hak dinle gönderen O’dur. Buna şahit olarak Allah yeter.”²⁷ ayetini tefsir ederken, bu konuyu şöyle dile getirmektedir:

“Hak din olan İslâm’ın bütün dinlere galib geleceğini; bir gün gelip yeryüzünde hâkim olacağını; Allahu Zül’celâl bize bu âyet-i celîlede va’d ediyor. Demek: Va’d-i ilâhî henüz tahakkuk etmemiştir; demek: İslâm’ın mâzîsinden çok daha parlak bir istikbâli olduğuna iman ederek, ona göre çalışmak gerekir. Yoksa hem bir taraftan; âyetlerini dilden düşürmemek; hem diğer taraftan böyle en kat’î bir va’d-i ilâhînin tahakkukundan ümitsiz olmak, küfrün, imansızlığın pek garib bir şekli olur! Geliniz, ye’sin, bıkmışlığın, tembelliğin apaçık küfür olduğunu kafalarımıza iyice yerleştirelim de dîn-i ilâhî için va’d edilen parlak geleceğe doğru bir an

²⁶ Ersoy, *Sebülürreşâd*, Tefsir-i Şerif, 10/357.

²⁷ el-Fetih 48/28.

evvel yürümenin çaresine bakalım. Siz, eliniz kolunuz bağlı duruyorsunuz ama zaman durmuyor! Aranızdaki râbıtayı büsbütün kırarak, sizi şîrâzesi kopmuş bir kitabın evrâkı gibi perişan etmek isteyenler, bakınız nasıl çalışıyorlar, nasıl uğraşıyorlar! Görmüyor musunuz, İslâm'ın özüne, değerlerine ve ahlakına yönelik saldırılar planlı bir şekilde devam ediyor. Herbiri başka yolda rezil bir emel besleyen bir yığın aşağılık insan, kendi çirkin ihtiraslarını tatmine mâni' gördükleri İslâm'ı yere sermek için bir araya geliyorlar, el ele veriyorlar da her fikirde, her emelde birleşmesi, aynı yüce hedefe doğru cesaretle yürümesi îcâb eden sizler nasıl oluyor da bu kadar habersiz, bu kadar hissiz davranabiliyorsunuz?"²⁸

Akif, bu konuyu bir şiirinde şöyle dile getirmektedir:

Mütefekkir geçinenler ne diyor siz de bakın:

"Bir de din kaydını kaldırmalı, zira o bela,
Bütün esbab-ı terakkimize engel hala!"

"Mütefekkirlerimiz dini de hiç anlamamış;
Ruh-i İslam'ı telakkileri gayet yanlış.

Sanıyorlar ki: Terakkiye tahammül edemez;
Asrın asar-ı kemaliyle tekâmül edemez".

"Sanıyorlar ki: Bugün Avrupa tek mil kâfir.

Mütedeyyin görünürsek, diyecekler, barbar!

"Libri pansör"²⁹ geçinirsek, değişir belki nazar"³⁰

Burada Akif, bazı aydın ve mütefekkir geçinen insanların dine olumsuz bir bakış açısıyla yaklaştığını, İslam dinini bilimsel gelişmelere engel olarak gördüklerini, dinden uzaklaşırsa bilim ve medeniyetin gelişeceğini iddia ettiklerini, oysa dinin bilimsel gelişmeye engel olmadığını, medeniyetin kaynağı olduğunu söylemektedir.

Mehmet Akif, bir kısım aydının din anlayışının yanlışlığını dile getirdikten sonra, batının dinsizliğinin değil, onların dünya çapında kabul gören bilim ve teknolojisinin alınmasının gerektiğini, bunun modern dönemde kaçınılmaz bir gerçek olduğunu şöyle dile getirmektedir³¹:

"Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atını,

²⁸ Ersoy, *Sebilürreşâd*, Tefsir-i Şerif, 10/389.

²⁹ Hür düşünce sahibi demektir.

³⁰ Ersoy, *Safahat*, 176-177.

³¹ Mehmet Bayyigit, "Mehmet Akif'te Din ve Toplum Sorunu", *Mehmet Akif'e Armağan*, (Konya: Emran Ofset, 2011), 155.

Veriniz hem de mesainize son sür'atini.
Çünkü kaabil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyeti yok san'atın, ilmin; yalnız."³²

2. Mehmet Akif'in Tefsir Metodu

Mehmet Akif, Kur'an'ı tefsir ederken hem manzum hem de mensur tefsir tarzını kullanarak kendine has bir metod uygulamıştır. Serbest tarzda yaptığı tefsirlerinde Akif, hem Türkçenin hem de Arapçanın bütün unsurlarını dikkate almıştır. Şair olması nedeniyle ayetlerin tercüme ve tefsirlerine akli düşüncenin yanında duygularını da katmıştır. Edebî bir üslupla yazdığı tefsir yazıları, aynı zamanda anlaşılır, sade ve açıktır. Türkçeyi ustaca kullanarak, ayetlerin maksat ve manasını berrak bir şekilde açıklamıştır. Özellikle manzum olarak yazdığı ayet tefsirleri, okuyucuya Kur'an'ın ifade üstünlüğünü bizzat müşahade etme fırsatı vermektedir. Yapmış olduğu ayet tercümelerinde, ayetlerin orijinalindeki dilsel atmosferi Türkçeye en iyi şekilde yansıtmaya çalışmıştır.³³

2.1. Kur'an'ı Kur'an ile Tefsir

Birçok müfessirin yaptığı gibi Mehmet Akif de tefsir çalışmasında öncelikle ayetler arası münasebeti göz önüne almış ve tefsir etmek istediği ayetle ortak içerikte olan ayetleri tespit ederek, ayeti ayetle açıklama yoluna gitmiştir. Örneğin "Allah yolunda öldürülenler için ölü demeyiniz; bilakis onlar diridir, lâkin siz farkında değilsiniz."³⁴ ayetini, "Bilakis onlar diridir, Allah katında rızıklandırılmaktadırlar."³⁵ ayeti ile açıklamıştır.³⁶

Aynı zamanda ayetleri birbirinden kopuk şekilde değil de Kur'an bütünlüğü içinde tefsir etmeye özen göstermiştir. Zira ayetleri içinde buldukları bağlamdan kopararak ya da siyak ve sibak göz önüne alınmadan yapılan tefsirler pek çok probleme sebebiyet vermektedir.³⁷ Ayrıca Akif'in hafız olması ve Arapçaya hâkimiyeti herhangi bir konu ile ilgili ayetleri birlikte mütalaa etmesine imkân tanımıştır. Örneğin, Kasım 1910 tarihinde Şehzadebaşı Kulübünde verdiği vaazının başında, "Hep birlikte Allah'ın ipine /Kur'an'a sınıksız sarılın; ayrılmayın! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşmandınız da kalplerinizi birleştirmişti

³² Ersoy, *Safahat*,178.

³³ Mehmet Demirci, *Mehmet Akif Ersoy'un Kur'an Tasavvuru*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2016), 46.

³⁴ el-Bakara 2/154.

³⁵ Âl-i İmrân 3/169.

³⁶ Ersoy, *Sebilürreşâd*, Tefsir-i Şerif, 8/205.

³⁷ Geniş bilgi için, Ahmet Öz, *Kur'an'ı Anlamada Bağlam*, (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016), 65-75.

ve O'nun nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Ateşten bir çukurun tam kenarındayken oradan da sizi kurtarmıştı. Allah doğru yolu bulasınız diye ayetlerini size işte böyle açıklıyor.”³⁸ Ayetini, “Allah ve Resûlüne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider. Bir de sabredin. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir”³⁹ ayetiyle birlikte okuyarak ayeti ayetle açıklamıştır.

2.2. Hadisler ve Esbab-ı Nüzûl ile Tefsir

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'i Cebrail (as) aracılığıyla Hz. Muhammed'e göndermiş, onu tebliğ ve tebyin etmesi için de elçisini görevlendirmiştir.⁴⁰ Hz. Muhammed de kendisine verilen tebliğ görevini en iyi şekilde yaptığı gibi, Kur'an'da izah edilmesi gereken ayetleri de tebyin görevi çerçevesinde açıklamıştır. Bu yüzden Kur'an'ın ilk müfessiri Hz. Peygamber'dir. Mehmet Akif de bunu bildiği için, tefsirinde Hz. Muhammed'in konu ile ilgili açıklamalarını ve hadislerini dikkate alarak ayetleri açıklama cihetine gitmiştir.

Örneğin Akif, “Hepiniz birden Allah'ın ipine / Kur'an'a sınıksız sarılınz; birbirinizden ayrılmayınız; Cenâb-ı Hakk'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayınız: Hani, bir zamanlar birbirinize düşman idiniz o sizin kalplerinizi birleştirdi de onun lütfu sayesinde kardeş oldunuz; hani, bir zamanlar cehennem uçurumunun kenarında idiniz, O sizi oradan kurtardı; işte, doğru yolu bulasınız diye Allah ayetlerini size böylece bildiriyor.”⁴¹ ayetini tefsir ederken, ayette geçen “hablullah” ifadesini “Kur'an” olarak tefsir etmiştir. Bu manayı “Allah'ın kitabı gökten yere gönderilmiş bir ışık hüzmesi gibidir. O ışık hüzmesi Kur'an'ın ta kendisidir” anlamındaki hadis-i şerife⁴² dayandırmıştır. Daha sonra buradaki “hablullah” ifadesini “İslam” olarak tefsir edenlerin de bulunduğunu belirterek İslam ile Kur'an'ın ayrı şeyler olmadığını vurgulamıştır.⁴³

Kur'an'ın ilk muhatapları olan sahabe, onun indiği ortamda bulunmaları ve Hz. Peygamberin yanında bulunup onun eğitiminden geçmelerinden dolayı, Kur'an'ı en doğru anlayan ilk nesildir. Bu yüzden tefsir ilminde sahabe kavli çok önemlidir. Aynı zamanda nüzûl sebepleri olarak zikredilen ve Kur'an'ın anlaşılmasında önemli yere sahip olan esbab-ı nüzûl, sahabe kanalıyla bize ulaşmıştır. İşte Mehmet Akif de yaptığı

³⁸ Âl-i İmrân 3/103.

³⁹ el-Enfâl 8/46.

⁴⁰ el-Mâide 5/67; en-Nahl 16/44.

⁴¹ Âl-i İmrân 3/103.

⁴² Müslim b. Haccac Ebu'l-Hasan el-Kuşeyri, *el-Câmi'u's-sahih*, Nşr. M. Fuad Abdulkaki, (Beyrut: Dâru İhyait-türasi'l- Arabî, ts.), Fezâ'ilü's-Sahabe, 37.

⁴³ Ersoy, *Sebülürreşâd*, Tefsir-i Şerif, 9/64.

tefsirlerde, yeri geldiğinde nüzûl sebeplerini zikretmiş, yeri geldiğinde, sahabenin konu ile ilgili tefsirlerini aktarmıştır. Örneğin, “*Ey âdemoğulları, her mescide gittiğinizde temiz elbiselerinizi giyiniz; bir de yiyiniz, içiniz, yalnız isrâf etmeyiniz; iyi biliniz ki Allah isrâf edenleri sevmez.*”⁴⁴ ayetini sebep-i nüzûlü zikrederek şöyle tefsir etmektedir:

“Bu ayet-i kerimenin nüzûlüne sebep olmak üzere diyorlar ki: “Bazıları Beytullah’ı çıplak tavaf ederlerdi. Günaha girerken üzerimizde bulunan elbise ile Allah’ın huzuruna çıkamayız’ diye sırtlarındaki elbiseleri Mescid’in dışına bırakırlardı. Benî Âmir Kabilesi de hac günlerinde ağzlarına yağlı yemek koymaz, neredeyse ölmeyecek kadar bir şey yerlerdi. Müslümanlar onları taklit etmek istediler. İşte bu emir ile nehiy ondan icap etti.”⁴⁵

“Allah’ın kitabına, Peygamberimizin sünnetine, Müslümanlığı doğrudan doğruya aleyhissâlâtü vesselâm Efendimiz’den alan ashabin sîretine, elhâsıl sahabeyi kendilerine örnek alan selef-i sâlihîn yaşam tarzına bakacak olursak, açıkça görürüz ki: Dinimiz ifratın tefritin her nev’inden, her şeklinden uzaktır; bütün ahkâmında, bütün emirlerinde orta yoldan başka bir esas gözetmemiştir. Hakikat, Müslümanların erkekleri için, şıklık namına çeyiz katırı gibi donanmak yahut seyyar bir tuhâfiye câmekânı kılığına girmek ne kadar gülünç ise; din namına, zühd namına da, eski püskü paçavralar içine gömülerek, hem Müslümanları, hem Müslümanlığı aşağılayıcı o kadar sefil bir harekettir. Hazret-i Ömer’in ashap arasındaki mevkiini hepimiz biliriz. Aleyhissâlâtü vesselâm Efendimiz’den sonra peygamber gelmesine imkân olsaydı Ömer gelecekti. İşte bu sahâbî-i muazzam günün birinde Medine’yi dolaşırken, sokağın kenarına çekilmiş bir adam gördü ki sırtına kasten gayet eski püskü bir paçavra yığını geçirmiş; zelif bir vaziyet ile boynunu yan tarafına eğmiş; dünya nimetlerini görmekten eziyet duyuyormuş gibi gözlerini de kapamış, duruyor! Halife bunu görür görmez: “*Böyle miskin tavırlarla dinimizi öldürme, hey Allah’ın kahrına uğrayası!*” diyerek, elindeki kırbağı herifin omuzuna indirmiştir.”⁴⁶

Görüldüğü gibi Akif, burada sahabe döneminde yaşanan bir olayla ayeti ilişkilendirmiş ve bu konuda sahabeden nakilde bulunarak konuya açıklık getirmiştir. Ayrıca gerekli gördüğü yerlerde diğer müfessirlerin kendi tefsirlerinde aktarmış oldukları sahabe nakillerini ve sebep-i nüzûl rivayetlerini bu şekilde tefsir yazılarına alarak değerlendirmiştir.

⁴⁴ el-A’râf 7/31.

⁴⁵ Ersoy, *Sebülürreşâd*, Tefsir-i Şerif, 9/42.

⁴⁶ Ersoy, *Sebülürreşâd*, Tefsir-i Şerif, 9/43.

Diğer bir örnek de *“Bilmiş olunuz ki: Allah emânetleri ehline vermenizi, bir de insanların arasında hükmederken adalet ile hükmetmenizi size emrediyor; Allah’ın size verdiği şu nasîhat ne güzel bir nasîhattir! Şüphemiz olmasın ki Allah hem işitir hem görür”*⁴⁷ ayetinin tefsiri sadedinde şu sebep-i nüzûlü zikrederek ayeti tefsir etme yoluna gitmiştir:

“Zemahşerî diyor ki: “Bu hitâb bütün emânetler hakkında bütün insanları kapsayan umumi bir hitâbtır. Bir kavle göre Kâ’be-i Mu’azzama’nın perdedârı Osman bin Talha için nâzil olmuştur. Şöyle ki: Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz fetih günü Mekke’ye girince, Osman bin Talha Kâ’be’nin kapısını kapadı; anahtarını vermek istemedi. “Muhammed’in gerçekten peygamber olduğunu bilseydim o zaman verirdim” dedi. “Bunun üzerine Hazret-i Ali radiyallâhu anh Osman’ın bileğini büküp anahtarı aldı, Kâ’be’nin kapısını açtı. Resûl-i Ekrem salallahu aleyhi ve sellem Efendimiz içeri girip iki rekât namaz kıldı ve çıktı. O zaman Abbas, anahtarın kendisine verilmesini; sakalık, perdedârlık vazîfelerinin kendi tarafından ifâsına müsâade olunmasını istedi. İşte onun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Artık aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz, anahtarı Osman bin Talha’ya vermesini; bir de kendisinden özür dilemesini Hz. Ali’ye emretti. Ali aldığı emri yerine getirince, “Demin kolumu incittin. Anahtarı zorla elimden aldın. Şimdi de gelmiş, gönلümü alacaksın, öyle mi?” şeklinde bir tepkiyle karşılaştı. “Bu sözü işiten Ali: “Allah senin hakkında Kur’an indirdi.” diyerek âyet-i celîleyi okudu. Osman, Kelâm-ı İlâhî’yi dinledikten sonra hemen imana geldi. Bunun üzerine vazîfe-i sidânetin ilelebed evlâd-ı Osman’a verildiği Cenâb-ı Hak tarafından Hazret-i Peygamber’e vahiy buyuruldu.”⁴⁸

Mehmet Akif, ayetlerde sebebin hususiliğine değil, hükmünün umumiyetine itibar etmektedir. Örneğin, Âl-i İmrân suresinin 100-103. ayetlerini yorumlarken, bin üç yüzsene önce nazil olsa da bu ayetlerin hükmünün kıyamete kadar bâki olduğunu belirtir. Çünkü bu ayetlerin inmesine sebep olan olaylar tekrar edip durmaktadır. Akif’in bahsettiği olaylar Müslümanların düşmanların oyununa gelip ayrılığa düşmeleridir.⁴⁹ Akif, Hz. Peygamber’e Müslümanlara hoşgörü ile yaklaşmasını, onlara dua etmesini, onlarla istişare etmesini emreden *“İnsanlara yumuşak davranman da Allah’ın merhametinin eseridir. Eğer katı yürekli, kaba biri olsaydın, insanlar senin etrafından dağılıverirlerdi. Öyleyse onların kusurlarını affet, onlar için mağfîret dile ve işleri onlarla müşavere et! Bir kere de azmettin mi, yalnız Allah’a tevekkül et!*

⁴⁷ en-Nisâ 4/58.

⁴⁸ Ersoy, *Sebilürreşâd*, Tefsir-i Şerif, 8/402.

⁴⁹ Ersoy, “Müslümanları Vahdet ve Faaliyete Davet”, *Sebilürreşâd*, 18/199.

Allah muhakkak ki Kendisine dayanıp güvenenleri sever."⁵⁰ ayetini yorumlarken, her ne kadar hitap doğrudan doğruya Hz. Peygamber'e ise de bizlerin de aynı emirlere uymak zorunda olduğumuzu belirtir.⁵¹

2.3. Diğer Tefsirlerden Yararlanması

Bütün müfessirler geçmişte yazılan tefsirleri okur istifade eder ve almak istediği bir görüş varsa o görüşleri tefsirlerine aktarırlar. Mehmet Akif, geçmişte yazılmış uzun uzadıya gramer ve belağat tahlilleri yapılan tefsirleri eleştirse de Zemahşeri (öl. 538/1143), Fahrüddin er-Râzi (öl. 606/1143), Celaleddin es-Suyûti (öl. 911/1505) gibi müfessirlerin yazdığı klasik tefsirlerden zaman zaman alıntılar yapmıştır. Ayrıca son dönem müfessirlerinden olan Muhammed Abduh (öl.1905)'tan çokça nakillerde bulunmuş ve ondan "Üstâd-ı muhterem" diye övgüyle bahsetmiştir.⁵²

Genel olarak Akif geçmiş müfessirlerden yaptığı tefsir alıntılarının kaynağını belirtirken, bazen isim belirtmeden "müfessirlerin büyükleri"⁵³ "müfessirîn-i kiramın bazıları" diye bazen de sadece "bazıları da şöyle demektedir" şeklinde ifadeler kullanarak alıntı yapmıştır.⁵⁴

Mehmet Akif, Kur'an ayetlerini açıklarken tefsirlerin birçoğuna bakmış, onlardan beğendiği yorumları almış, beğenmediği yorumları da eleştirerek kendi görüşünü açık bir şekilde ortaya koymuştur. Kur'an ayetlerinin ifade ettiği manaları sadece nazil olduğu döneme değil, güncel olaylara da tatbik etmiştir. Onun asıl hedefi Kur'an'ın hidayetini, etkin bir tarzda tüm insanlığa duyurmaktır. Örneğin melekler ve cinler gibi soyut varlıkları kabul etmeyen insanlara cevap olarak "İnsanın önünde, arkasında dolaşan melekler vardır ki Allah'ın emriyle onu korurlar; şu muhakkaktır ki, bir kavim kendisinde olan güzel hasletleri bozmadıkça Allah onun saadetini bozmaz; bir kere de Cenab-ı Hak bir kavmin felâketini isterse, def'ine çare olmayacağı gibi, kendileri için ondan başka sahip de yoktur."⁵⁵ Ayetini zikretmiş, bu konuda Muhammed Abduh'un yorumunu onun tefsirinden tercüme ederek şöyle aktarmıştır:

"Âyetteki "مُعَقَّبَات" ifadesi melekler topluluğu demektir. Bazıları, meleklerin korumasını, hatta bütün görünmez varlıkların varlığını inkâr ediyorlar. Şâyet bunlar yaratılış âlemini baştanbaşa dolaşmış; fitratın bütün zahirine, bütün sırlarına ulaşabilmiş iseler ona diyeceğimiz yok! Heyhat,

⁵⁰ Âl-i İmrân 3/159.

⁵¹ Ersoy, "Ye'se Düşenler Müslüman Değildir", *Sebilürreşad*, 18/318.

⁵² Ersoy, *Sebilürreşad*, Tefsir-i Şerif, 8/5.

⁵³ Ersoy, *Sebilürreşad*, Tefsir-i Şerif, 8/225.

⁵⁴ Demirci, 58.

⁵⁵ er-Ra'd 13/11.

beşerin dikkatini celbeden her an yeni bir cihân açılır dururken, idrâkimizin aldığı kadarıyla hem şu gördüğümüz kâinatın üstünde başka yaratıkların daha olacağı, acaba hangi delile dayanılarak inkâr edilebilir?"⁵⁶

Sonuç

Mehmet Akif'in tefsir yazılarının en temel hususiyetlerinden biri, konularının özel olarak seçilmiş olmasıdır. Derginin ilk on iki cildinde 1694 ayetin tefsirinin yapılmasına karşılık, Kur'an'ın geriye kalan 4541 ayeti hiç kullanılmamış, dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'in yaklaşık olarak %30 luk bir kısmı dikkate alınmıştır. Tefsir edilen ayetlerin hangi bağlamda kullanıldığını tespit etmek, o dönemin aktüel tartışma ve arayışlarının Kur'an tefsirine nasıl yansıdığını gösterecektir. 56 kez kullanılan Âl-i İmrân 3/159 ve 48 kez kullanılan el-Hucurât 49/10. ayetleri birlikte hareket etmenin, din kardeşliğinin önemi ve gerekliliği ile tefrikanın ve onun en önemli tezahür şekli olarak görülen kavmiyetçiliğin zararlarını temellendirme bağlamında kullanılmaktadır. Bu iki ayetten sonra en fazla kullanılan ayet olarak 37 kez kullanılan el-Enfâl 8/60. ayet esas itibarıyla kıtal anlamında cihadın temel bir unsuru olan, ancak kapsama alanı oldukça genişletilmiş bir kuvvet arayışını ifade bağlamında kullanılmaktadır. Bu üç ayet dışında din kardeşliğinin önemini, tefrikanın kötülüğünü ifade etmek için el-Hucurat 49/13, el-Enfâl 8/46, el-Mâide 5/2, en-Nisâ 4/59 ayetleri, Allah yolunda çalışma ve cihadı anlatmak için Muhammed 47/7, el-Bakara 2/194, es-Saf 61/13, et-Tevbe 9/41 ayetleri, dergide en sık kullanılan ayetlerdendir.⁵⁷

Kısaca ifade etmek gerekirse Sırât-ı müstakim ve Sebilürreşâd dergilerindeki tefsir yazılarında, Kur'an'ın bütününe değil, o devrin gündemde olan konularına bir yoğunlaşma söz konusudur. Çözüm bekleyen acil sorunlar siyasi ve ictimai ağırlıklı olduğu için, Kur'an'ın bu tür sorunlarla ilgili görülen ayetleri ön plana çıkarılmıştır. Yaşanan en temel sorun devletin çöküşü ve genel anlamda Müslümanların geriliği olarak kabul edildiği için, devletin dağılmasına mâni olacak tedbirlerle ilgili konular gündeme gelmiş ve Müslümanları geri kalmaktan kurtarıp geliştirecek çözümler öne sürülmüştür. Bu bağlamda tefekkür, ilme teşvik ve sünnetullah gibi konular çoğunlukla işlenmiştir.

Mehmet Akif Ersoy bütün ömrünü, bütün varlığını Kur'an'a bağlayan bir adamdı. Kur'an, onun hem semavi kitabı idi hem ahlâkı hem

⁵⁶ Ersoy, *Sebilürreşâd*, Tefsir-i Şerif, 8/264.

⁵⁷ Mertoğlu, *Osmanlı'da II. Meşrutiyet Sonrası Modern Tefsir Anlayışı*, 537.

de ülküsü idi. Onun için bütün yaşayışını bu kitaba uydurmuştu.⁵⁸ Müslümanların geri kalmışlığının en önemli sebebinin Kur'an'ı anlama çabasından uzak olmaları olduğunu sıkça dile getiren Akif, bu konuda üzerine düşen sorumluluğu en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmıştır. Bunu bazen duygusal bir dille yazdığı bir şiirle, bazen de edebi bir dille yazdığı bir makaleyle ifade etmiştir. Her zaman Müslümanların temel sorunlarını ve sıkıntılarını içerisinde hissetmiş, bunu dile getirerek çözüm önerilerinde bulunmuştur. Masa başında edebiyat yapmak yerine ya da “sanat sanat içindir” demek yerine, toplumun içinde yaşayan bir birey olarak sorunları yakından incelemiş, onlara çözümler üretmeye gayret etmiş ve dolayısıyla sanatını toplumun yararına kullanmıştır.

Sonuç olarak Mehmet Akif, samimi bir Müslüman ve iyi bir müfessirdir. O Kur'an'ı hayatının merkezine yerleştirmiş, onu anlama ve yaşama gayreti içerisinde olmuştur. Kur'an'ın, İslam dünyasının güncel problemlerine yönelik önerdiği çözümleri ortaya koyma çabası içerisinde hareket etmiştir. İslam dünyasının asıl sorununun Kur'an'dan uzaklaşıp hurafelere sarılmaları olduğunu dile getiren Akif, dini doğru bir şekilde anlamanın ve yaşamının ancak Kur'an'a dönüşle mümkün olduğunu ısrarla vurgulamıştır. Geçmişte yapılmış içtihatların çağın getirdiği problemlere çözüm üretemediğini dile getiren Akif, fıkhi içtihatların güncellenmesinin hayati önem arz ettiğini söylemiştir.

⁵⁸ Ali Akpınar, “Mehmet Âkif'in Kur'an Tasavvuru,” *I. Uluslararası Mehmet Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Gökay Yıldız vd. (Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörlüğü Sempozyum Dizisi: 2, 2009), 1/78.

Kaynakça

- Akpınar, Ali. "Mehmet Âkif'in Kur'an Tasavvuru". I. Uluslararası Mehmet Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı. ed. Gökay Yıldız vd. Burdur 19-21 Kasım 2008.
- Bayyigit, Mehmet, "Mehmet Akif'te Din ve Toplum Sorunu", *Mehmet Akif'e Armağan*, Konya: Emran Ofset, 2011, (149-171).
- Bilgiz, Musa. "Mehmet Âkif'in Şiir ve Düz Yazılarında Kur'an'dan Temalar", *EKEV Akademi Dergisi* 7/15 (2003), 159-178.
- Demirci, Mehmet. Mehmet Akif Ersoy'un Kur'an Tasavvuru. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Düzdağ, M. Ertuğrul. *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1987.
- Düzdağ, M. Ertuğrul. Mehmed Âkif Ersoy-Tefsir Yazıları ve Vaazları, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Düzdağ, M. Ertuğrul. *Sırâtülmüstakîm Mecmuası*. İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları, 2013, (1-7).
- Düzdağ, M. Ertuğrul. *Sebilürreşâd Mecmuası*, İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları, 2016, (8 -18).
- Efe, Adem. "Sebilürreşâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/251-253. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Ersoy, Mehmet Akif. *Safahat*. Haz. Ahmet Tülek. Ankara: Akçağ Yayınları, 2001.
- Ersoy, Mehmet Akif. "Tefsir-i Şerif", *Sebilürreşâd Mecmuası*, Yayına Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları, 2016.
- el-Hâkim, Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed. *el- Müstedrek ales-Sahihayn*. Thk. Mustafa Abdulkadir Ata. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l İlmiyye 1411/1990.
- Mertoğlu, Suat. *Osmanlı'da II. Meşrutiyet Sonrası Modern Tefsir Anlayışı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2001.
- Mertoğlu, Suat. "Mehmet Akif ve İctimâî Kur'an Tefsiri", *Vefatının 71. Yılında Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni: Mehmet Âkif, Dönemi ve Çevresi*. ed. Mehmet Doğan. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği: İlim Yayma Cemiyeti Ankara Şubesi, 2008.

- Müslim b. Haccac Ebu'l-Hasan el-Kuşeyri. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. M. Fuad Abdulbaki. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyait-türasi'l- Arabî, ts.
- Öz, Ahmet. *Kur'an'ı Anlamada Bağlam*. İstanbul. Hikmetevi Yayınları, 2016.
- Öz, Ahmet. "Rol Model Bir Müfessir Olarak Mehmet Akif". *Uluslararası İslam ve Model İnsan Sempozyumu*, 26-27 Nisan 2018, 2/626-635. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi, 2018.
- Öztürk, Mahmut. "Sebilürreşad Mecmuası'nın Çanakkale Savaşları Münasebetiyle İzlediği Yayım Politikası: Tefsir Yazıları". *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/Elazığ*. 1/379-412. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2018.
- Şengüler, İsmail Hakkı. *Mehmet Akif Külliyyatı*. İstanbul: Mert Yayınları, 1996. (I-X).
- Ünal, Mehmet. "Sırat-ı Müstakîm ve Sebilü'r-Reşâd Dergilerinde Yayımlanan Kur'an ve Tefsirle İlgili Çalışmalar" *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/2, (2007), 109-146.